

Наталя Голота,
старший викладач кафедри
правового регулювання економіки
і правознавства ВННІЕ
Тернопільського національного
економічного університету

ОПРИЛЮДНЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ КОРУПЦІЙНЕ ДІЯННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглянуто історичні аспекти оприлюднення інформації про осіб, які вчинили корупційне діяння як механізм протидії корупції від найдавніших часів до сьогодення. Показано нестандартні форми протидії корупції в деяких країнах світу, які призвели до істотного зменшення проявів корупції. З новел українських реалій зайдано Єдиний державний реєстр осіб, які вчинили корупційні правопорушення. Зроблено висновок, що використання публічного громадського контролю загалом є ефективним засобом будь-якої національної антикорупційної стратегії.

Ключові слова: корупція, протидія корупції, антикорупційні заходи, доступ до інформації, громадський контроль.

Голота Н.

Обнародование информации о лицах, совершивших коррупционные деяния как механизм противодействия коррупции: историко-правовой аспект

Рассмотрены исторические аспекты обнародования информации о лицах, совершивших коррупционное деяние, как механизм противодействия коррупции от древнейших времен до современности. Показано нестандартные формы противодействия коррупции в некоторых странах мира, привели к существенному уменьшению проявлений коррупции. С новел украинских реалий упомянуто Единый государственный реестр лиц, совершивших коррупционные правонарушения. Сделан вывод, что использование публичного контроля в целом является эффективным средством любой национальной антикоррупционной стратегии.

Ключевые слова: коррупция, противодействие коррупции, антикоррупционные мероприятия, доступ к информации, общественный контроль.

Holota N.

Disclosure of information about persons who committed corrupt acts as a mechanism of anti-corruption: legal and historical aspects

The article deals with the historical aspects of the disclosure of information about individuals who committed corruption as a mechanism for combating corruption from ancient times to the present. Non-standard forms of counteraction to corruption are shown in some countries of the world, which led to a significant reduction of manifestations of copulation. From the novels of Ukrainian realities, the Unified State Register of Persons Who Corrupted Offenses is mentioned. It is concluded that the use of public public control in general is an effective means of any national anti-corruption strategy.

Keywords: corruption, counteraction to corruption, anti-corruption measures, access to information, public control.

Одна з найбільш гострих тем, які існують у суспільстві нашої країни, – протидія корупції. Сучасні антикорупційні заходи в основному спрямовані на посилення контрольних і репресивних дій у відношенні до чиновників та не зачіпають основи існування корупції як у державі, бізнесі, так і в суспільній свідомості загалом. Все це вимагає серйозного осмислення й вироблення нових механізмів організації протидії корупції. Постановка проблеми корупції, знайомство з історичним досвідом протидії їй надзвичайно важливі для практичних дій щодо запобігання та профілактики корупції у всіх її формах і проявах, попередження і нейтралізації корупційної поведінки як способу життя.

Проблематиці протидії корупції на етапі формування правової держави в Україні присвятили свої публікації дослідники В. Боднар, О. Онищук, О. Пищуліна, Ю. Мірошник, Т. Дунаєва, С. Клімова, І. В. Коруля, М. Мельник, В. Навроцький, С. Омельченко, С. Павленко, Д. Никифорчук, М. Хавронюк та ін.

Мета статті. Дослідити історичні витоки та сучасні прояви оприлюднення інформації про осіб, які вчинили корупційне діяння як механізм протидії корупції.

Соціальна сутність корупції виявляється насамперед у тому, що вона має історичні витоки й соціальні передумови. Державну владу та її представників (чиновництво) завжди супроводжувала ознака корупційності. Жодна із соціально-політичних і економічних систем не мала і не має повного імунітету від корупції. Корупція – це соціальне явище, яке бере витоки у далекому минулому. Від античної доби й до сьогодні значною проблемою політики в Європі є проблема контролю за особами та групами осіб, які ставлять власні інтереси вище за інтереси держави і суспільства загалом. З появою такої соціальної групи, як чиновництво, корупція набула масштабного розмаху. Її міра та відвертість визначалися повнотою надання чиновництву влади над населенням та рівнем загального культурно-цивілізаційного розвитку самого суспільства.

Перший трактат з засудженням корупції «Артхашастра» опублікував під псевдонімом Каутильє один з міністрів Бхарат (Індія) в IV столітті до н. е. Давньоіндійський автор виділяв 40 засобів розкрадань державного майна жадібними чиновниками. Головним засобом боротьби з казнокрадством стає стеження. Донощик отримував частку майна, конфіскованого в особи, засудженого за посадовий злочин. Аналогічними методами користувалися і правителі стародавнього Єгипту [1, с. 374].

У Стародавній Греції в IV–V ст. до нашої ери прояви корупції здебільшого мали побутовий характер і проявлялись як «псування їжі та питної води». Пізніше корупцією стали називати деякі карані в судовому порядку дії: зіпсованість моралі, розпусність молоді, розлад порядку в полісі. Тема корупції виявляється і в біблійних текстах. Велика увага приділялася соціальним викриттям у Старому Завіті: «Бо Я знаю, численні провини ваші і як тяжкі ваші гріхи: тиснете ви справедливого, берете хабарі і перекурили б право убогих у брамі» (Амос 5:12) [2, с. 278].

У Стародавньому Римі та Афінах боротьба з корупцією була насамперед справою колективної моралі і суспільного контролю. В цих державах-полісах справді було вжито певних заходів, що мали обмежити ризик таємних послуг та операцій. Так, наприклад, часто членів рад чи зборів обирали жеребкуванням, вважаючи, що випадок – найкраща запорука об'єктивності. При цьому особа, яка мала проблеми із законом чи вважалася морально невідповідною, не допускалася до участі в конкурсі. Для виборних посад встановлювалися короткі терміни без права переобрання. Зокрема, в стародавньому Римі претор, як і більшість магістрів, обирався на один рік, обов'язки виконував безоплатно. Але така система створювала можливість підкупу виборців заможними громадянами. Цицерон у своїх судових виступах наводить багато фактів зловживання при виборах на посаду претора, а також інших магістратів і при виконанні ними своїх обов'язків.

Можливість римських громадян безпосередньо вказувати на правопорушників та домогатися покарання корупціонерів засвідчує історичний факт справи чиновника Верреса. Відома промова Цицерона 70 р до н.е. в Римському Сенаті проти цього намісника в Сицилії, звинуваченого жителями у вимаганнях, присвоєнні предметів мистецтва. Вважаючи справу програною, Веррес до закінчення процесу добровільно пішов у вигнання, а його майно було конфісковане [3, с. 9].

Хабарництво також згадується в російських літописах XIII ст. Як у Візантії, чиновникам на Русі не платили «жалування». Вони жили за рахунок народу, тому і призначалися чиновники на короткий термін – на один, два роки. Наслідки системи «годувань», запозиченої у Візантії, століттями виявлялися в російській дійсності. Незважаючи на численні заборони, корупційні дії з ростом управлінського апарату набували всеосяжного характеру.

Перше законодавче обмеження корупційних діянь належить Іванові III, а його онук Іван Грозний уперше ввів смертну кару як покарання за надмірність у хабарах, відмінивши своїм указом 1555 року «кормление чиновников» [1, с. 375].

У період Середньовіччя, розвитку монархічної форми правління, головним корупціонером виступав монарх, що надавав пільги та привілеї, спускаючи їх згори донизу ієрархічними щаблями. Завдяки вмілому розподілу титулів, пільг та посад монарх маніпулював своїм оточенням. Наприклад, у Російській Імперії чиновники призначалися відповідно до походження, тобто перевага надавалася не особистим якостям особи, а відповідно до ієрархії прізвищ. З цього можна зробити висновок, що при правлінні однієї особи-монарха небезпека полягає в тому, що влада є абсолютною.

При Петрові I розцвітали і корупція, і боротьба царя з нею. Характерний епізод, коли після багаторічного розслідування був викритий у корупції і підвищений при всьому істеблїшменті сибірський губернатор князь Гагарін. А згодом, за три роки, четвертували як хабарника Нестерова – того, хто викрив Гагаріна. Боротьба з корупційними злочинами займала важливе місце у внутрішній політиці Петра I (1682–1725 рр.). Хабарників били батогами, таврували, засилали, але державні мужі навіть під страхом страти продовжували використовувати своє службове становище з метою особистої наживи [2, с. 279]. Однак показові покарання корумпованих чиновників зазвичай не давали серйозного результату, тому що на місце розжалуваних або страчених з'являлися нові.

Докорінний перелом у ставленні суспільства до особистих доходів чиновників стався тільки в Західній Європі епохи Нового часу. Особисті відносини стали поступатися місцем суто службовим, а тому отримання чиновником особистого доходу, крім призначеної йому платні, почали трактувати як кричуще порушення суспільної моралі та норм закону. Якщо в попередні періоди посули – хабарі розглядалися як порушення службового обов'язку, передусім у сфері судочинства, то з XVIII ст. вони виділяються в окремі загальні склади злочинів. Зокрема, згідно з Конституцією США, прийнятою у 1787 р., одержання хабара є одним з тих злочинів, за які Президенту США можуть оголосити імпічмент. Суспільство почало надавати все більше вплив на якість роботи державного апарату. В кінцевому рахунку в централізованих державах Нового часу корупція чиновників хоча і не зникла, але різко скоротилася [3, с. 10].

Спроби подолання хабарництва здійснювались урядом при царюванні Миколи I, який підтвердив своє негативне ставлення до фактів підношення дарунків чиновникам від приватних осіб. З волі імператора Сенат у 1832 р. видав Указ «Про заборону начальницьким особам приймати приношення від суспільства», вважаючи, що дарунки, або будь-які приношення чиновникам не повинні мати місця в системі державного управління. Якщо чиновники, яким було заборонено співпрацю з приватними підприємствами, все ж взяли участь в установі торговельно-промислових компаній або обійняли в них ті або інші посади, то Указ вимагав від них залишити державну службу і скласти надане їм звання [2, с. 279].

З процвітанням та розвитком держави розвивалася і корупція, набуваючи все нових проявів. Протягом усього царювання династії Романових корупція залишалася чималою статтею прибутку дрібних державних службовців і великих чиновників.

Спираючись на документальні дані, можна стверджувати, що зміна державного ладу і форми правління в Російській Імперії в жовтні 1917 р. не скасувала корупцію як явище, проте сформувала лицемірне відношення до неї, що сприяло укоріненню останньої. Радянська влада не визнавала термін «корупція», дозволивши ввести його у вжиток лише наприкінці 1980-х рр. Замість нього використовувалися терміни «хабарництво», «зловживання службовим становищем», «попуск» тощо. Заперечуючи термін, заперечили поняття, а отже, і явище. Тим самим заздалегідь прирікали на невдачу й аналіз цього явища, і будь-яку боротьбу з його кримінально-караними наслідками. Декрет РНК «Про хабарництво» від 8 травня 1918 р. став першим у Радянській Росії правовим актом, що передбачав кримінальну відповідальність за хабарництво (позбавлення волі на термін не менше п'яти років, сполучений із примусовими роботами на той же термін). Цікаво, що в цьому Декреті замах на одержання або дачу хабара дорівнював закінченому злочину. Крім того, не був забутий і класовий підхід: якщо хабародавець належав до імушного класу і намагався зберегти свої привілеї, то він засуджувався «до найбільш важких і неприємних примусових робіт», а все майно підлягало конфіскації. Боротьба з хабарництвом велася планомірно, жорстко, але в умовах надзвичайної таємності [1, с. 280]. В СРСР хабарництво вважалось контрреволюційною діяльністю, так і КК 1922 р. передбачав за цей злочин розстріл. Установа на стеження таємними інформаторами, прагнення показати результативність своєї роботи неминуче мали породити наклепницькі доноси про хабарництво. Кримінальний кодекс УРСР 1927 р. за отримання хабара при обтяжуючих обставинах передбачав застосування виключної міри покарання – страту через розстріл.

Історія боротьби радянської влади з корупцією закінчилася разом із самою владою, не увінчавшись успіхом. У записці Відділу адміністративних органів ЦК КПРС і ЦПК при ЦК КПРС про посилення боротьби з хабарництвом у 1975–1980 рр., датованої 21 травня 1981 р., зазначено, що в 1980 р. виявлено понад 6000 випадків хабарництва, що на 50% більше, ніж у 1975 р. Розповідається про появу організованих груп в органах державної влади (наприклад понад 100 осіб у Мінрибгоспі СРСР на чолі з заступником Міністра) [4, с. 14]. Йдеться про факти засудження міністрів і заступників міністрів у республіках, про інші союзні міністерства, про хабарництво і зрощування зі злочинними елементами працівників контрольних органів, про хабарництво в прокуратурі та судах. Повідомляється про покарання керівних партійних кадрів (рівень міськкому і райкоми) за попуск хабарництва. Водночас практично недоторканими були вищі радянські та партійні чиновники. Із корупцією серед державного апарату боролися винятково представники цього апарату.

Після проголошення незалежності України проблема корупції набула особливої гостроти. На сучасному етапі розвитку корупція в Україні стала надзвичайною проблемою, адже вона небезпечна не тільки як засіб самознищення ефективної державної влади як такої, але і засіб дискредитації представницької форми демократії зокрема [5, с. 19]. Корупційні діяння дозволяють державним посадовцям, політичним і громадським діячам використовувати надані права і владні повноваження для особистого збагачення, а також і задовольняти корпоративні й кланові інтереси політико-економічних груп впливу.

Україна не стала унікальним явищем у випадку проблеми подолання тотальної корумпованості державно-суспільного життя. Важливо проаналізувати досвід зарубіжних країн щодо протидії корупції, в яких ця проблема свого часу набула не меншої гостроти. Серед найбільш неординарних заходів з протидії корупції методом публічного викривання винних виділимо досвід туристичної компанії з Праги, яка пропонує гостям взяти участь у так званому «Корупційному турі» – тригодинній екскурсії, під час якої відвідувачам показують розкішні особняки представників влади, які мають зв'язок з гучними політичними справами про хабарництво. Такі екскурсії користуються великою популярністю і навіть підтримуються чеським урядом [6]. Схожу програму впроваджують туристичні компанії у Києві, які пропонують поїздки до маєтностей колишнього президента України В. Януковича в с. Межигір'я. В Гонконзі внаслідок тотального поширення корупції створена у 1974 р. Незалежна комісія проти корупції у процесі перевірок діяльності державних службовців змушувала усіх осіб зазначеної категорії, які жили «на широку ногу», детально звітувати про джерела походження набутої ними власності. У випадку ненадання достовірних даних на них чекав арешт та конфіскація майна. Також велику роль у боротьбі з корупцією відіграли громадяни, які брали участь в роботі Незалежної комісії скарг, інформуючи владу про випадки вимагання, а також журналісти. Останні активно висвітлювали усі резонансні корупційні справи. Такі заходи дали належний результат – сьогодні Гонконг є однією з найбагатших та відповідно найменш корумпованих держав світу. Красномовними є такі результати: за 30 років рівень корумпованості в державі вдалося знизити з 90% до 3%.

Серед популярних «народних» механізмів боротьби з корупцією привертає увагу досвід Китаю. Поряд з жорстокими методами покарання (смертна кара тощо) Центральна комісія Комуністичної партії Китаю з перевірки дисципліни запропонувала населенню одного з найбідніших регіонів Цюсянь намалювати на спеціально відведених стінах будинків карикатури, які викривають чиновників, звинувачених в корупції. Згодом створені комікси розмістили на офіційному сайті комісії. Такий захід сприяв істотному зниженню повідомлень про корупційні діяння. У Пакистані проводять щорічний загальнодержавний конкурс дитячого малюнка «про поганих дядьків». Роботи переможців публікуються на сторінках спеціальної брошури і рекламних білбордах [7].

Своїми іноваційними заходами у боротьбі з корупцією відзначилася успішна Південна Корея. У 1999 р. в країні розпочала роботу програма «OPEN», головним елементом якої стала онлайн-система відстежування усіх звернень громадян до чиновників. При цьому навіть до рішень останніх було надано відкритий доступ. Така система публічності звернень до представників державних служб змусила їх офіційних представників оперативно реагувати на звернення громадян, а необхідність давати хабарі за прискорення процесу і можливість стимулювання для прийняття «потрібного» рішення відійшли в минуле. У прийнятому в 2002 р. Законі «Про боротьбу з корупцією» влада Південної Кореї закріпила право кожного громадянина ініціювати розслідування проти будь-якого чиновника, жоден з яких не має права на відмову [8, с. 9].

Необхідність оприлюднення інформації про корупційні діяння виникла й у сфері великого бізнесу. У 1977 р. у зв'язку з корупційним скандалом навколо діяльності американської корпорації «Локхід» в Японії Конгрес США прийняв Акт про зарубіжну корупційну практику, який ставив поза законом підкуп зарубіжними посадовими особами американських громадян і компаній. Великий бізнес США в другій половині ХХ ст. зустрівся з проблемою корумпованості в зарубіжних країнах під час реалізації міжнародних проектів, на чому американські компанії щорічно втрачали десятки мільярдів доларів. Тому на початку 2000-х рр. з метою посилення заходів щодо боротьби з корупцією і сприяння американським компаніям у вирішенні цієї проблеми на міжнародному рівні Міністерство торгівлі США створило на своєму інтернет-сайті «гарячу лінію», яка дозволила кожній фірмі повідомляти про відомі їй випадки використання дачі хабарів при підписанні міжнародних контрактів безпосередньо до міністерства [9, с. 285].

Необхідність створення реальних механізмів попередження та протидії корупції зумовила необхідність прийняття відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на попередження та боротьбу з корупційними діяннями. Важливим кроком у боротьбі з корупцією став Закон України «Про боротьбу з корупцією», прийнятий 5 жовтня 1995 р. Цей Закон уперше визначив поняття корупції та корупційних діянь і заклав основу для створення нормативної бази для подальшого правового регулювання боротьби з корупцією. Чинним є Закон України «Про запобігання корупції», прийнятий 14 жовтня 2014 р. [10]. Закон містить положення, в яких йдеться про вимоги до поведінки певного кола осіб, зокрема, затверджує етичні правила поведінки загального характеру для посадовців та державних службовців.

Новелою є те, що до Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення, тепер вноситимуть відомості – про юридичних осіб, до яких застосовували заходи кримінально-правового характеру, раніше така норма стосувалась лише фізичних осіб. Із відповідною інформацією можна ознайомитися на офіційному інтернет-сайті [11]. Оприлюдненню на офіційному веб-сайті підлягають ві-

домості про осіб, яких притягнуто до відповідальності за вчинення корупційних правопорушень щодо яких судами прийняті відповідні рішення, які набрали законної сили, а також відомості про накладення дисциплінарних стягнень за корупційні правопорушення. У новому Законі також уперше йдеться про загальні засади запобігання корупції в діяльності саме юридичних осіб за допомогою створення антикорупційних програм, стандартів для протидії корупції у їх діяльності [12, с. 21]. Не можливо не помітити плюсів від регламентації процесу запобігання корупції у діяльності юридичних осіб, – цій проблемі присвячений Розділ X Закону України «Про запобігання корупції».

Отже, історичний досвід, в тому числі і нашої країни, свідчить про те, що вмiле використання публічного громадського контролю загалом є ефективним засобом будь-якої національної антикорупційної стратегії. Держава повинна стимулювати бажання громадськості протидіяти даному явищу, активна співпраця з членами суспільства, ЗМІ, громадськими об'єднаннями допоможе у реалізації даного плану.

Доступ до інформації є важливим аспектом побудови демократичного суспільства, адже журналістські розслідування та громадська активність є необхідним елементом протидії корупції. Тому антикорупційна політика передбачає внесення змін до законодавства, щоб забезпечити вільний доступ до державних реєстрів, спрощення доступу до публічних реєстрів їх інвентаризації. Участь України в міжнародних ініціативах прозорості має дати нам можливість подолати корупційні складові в доступі до інформації.

У контексті розглянутої проблеми вивчення новаторських підходів до організації публічного інформування громадськості про вчинення корупційних діянь, пропонуємо невідкладно реалізувати ряд заходів. Необхідно створити «гарячі лінії», приймальні, куди громадяни могли б повідомляти про факти корупції. Бажано, щоб така інформація одразу потрапляла на інтернет-сайти відповідних компетентних органів державної влади, якщо це не суперечить законодавству та не несе загрозу державній безпеці, що потрібно детально прописати в Законі України «Про запобігання корупції». Потрібно активно висвітлювати в ЗМІ основні підсумки діяльності спеціалізованих державних органів та недержавних організацій, які беруть активну участь у протидії корупції. Створити структуровану систему фінансування антикорупційних заходів, що проводяться інститутами громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Павленко С. О. Основні етапи боротьби з хабарництвом: історичний аспект / С. О. Павленко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 373–382.
2. Горган О. Л. Історичні аспекти боротьби з корупцією в Україні / О. Л. Горган // Порівняльно-аналітичне право. – 2015. – № 2. – С. 277–280.
3. Волошенко А. В. Корупція: історичні витоки та сучасні прояви / А. В. Волошенко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 3 (165). – С. 8–16.
4. Корупційні ризики в кримінальному процесі та судовій системі / М. В. Буроменський, О. В. Сердюк, І. М. Осика [та ін.]. – К. : ФОП Москаленко О. М., 2009. – 220 с.
5. Козак Л. С. Формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції як базисна складова механізму реалізації антикорупційної стратегії в Україні / Л. С. Козак, О. В. Федорук // Економіка та управління на транспорті. – 2016. – Вип. 3. – С. 15–31.
6. 10 самых оригинальных методов борьбы с коррупцией // Свободная Пресса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svpressa.ru/society/news/78747/>.
7. Мир против коррупции: ТОП-5 историй успеха. 9 декабря 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/mir_protiv_korruptsii_top5_istoriy_uspeha_n757994.
8. Чивирев И. Ю. Международный опыт борьбы с коррупцией и возможность применения этих методов в России // Скиф. Вопросы студенческой науки. – 2017. – № 6. – С. 8–11.
9. Серьогін С. Механізми попередження та протидії корупції в органах публічної влади / С. Серьогін // Університетські наукові записки. – 2009. – № 4. – С. 284–289.
10. Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року (з поправками) // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 49. – Ст. 2056.
11. Відомості з Єдиного державного реєстру осіб, які вчинили корупційні правопорушення [Електронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу : <http://corrupt.informjust.ua/>.
12. Турчинов К. О. Політична корупція. Причини виникнення та правові механізми її подолання / К. О. Турчинов // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – № 3. – С. 19–23.

References

1. Pavlenko, S. O. (2013). *Osnovni etapy borot'by z khabarnytstvom: istorychnyy aspekt [The main stages of the fight against bribery: the historical aspect]*. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav. – Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 2, 373-382 [in Ukrainian].
2. Horhan, O. L. (2015). *Istorychni aspekty borot'by z koruptsiyeyu v Ukrayini [Historical aspects of combating corruption in Ukraine]*. *Porivnyal'no-analitychne pravo. – Comparative and analytical right*, № 2, 277-280 [in Ukrainian].
3. Voloshenko, A. V. (2015). *Koruptsiya: istorychni vytoky ta suchasni proyavy [Corruption: Historical Origins and Contemporary Manifestations]*. *Aktual'ni problemy ekonomiky. – Current problems of the economy*, 3 (165), 8-16 [in Ukrainian].
4. Buromens'kyi, M. V., Serdyuk O. V., Osyka, I. M. (Edt.). (2009). *Koruptsiyni ryzyky v kryminal'nomu protsesi ta sudoviy systemi [Corruption risks in the criminal process and the judicial system M.V.]*. Kyiv: Moskalenko O. M. FOP [in Ukrainian].
5. Kozak, L. S., Fedoruk, O. V. (2016). *Formuvannya u suspil'stvi ideyi neterpymosti do proyaviv koruptsiyi yak bazysna skladova mekhanizmu realizatsiyi antykoruptsiynoyi stratehiyi v Ukrayini [Formation in the society of the idea of intolerance to corruption as a basic component of the mechanism of implementation of anti-corruption strategy in Ukraine]*. *Ekonomika ta upravlinnya na transporti. – Economy and management in transport*, 3, 15–31 [in Ukrainian].
6. *10 samykh oryhytnal'nykh metodov bor'by s koruptsiyey [The 10 Most Original Methods to Fight Corruption]*. Svobodnaya Pressa. - Free Press. Retrieved from <http://svpressa.ru/society/news/78747> [in Ukrainian].
7. Myr protyv koruptsiyy: TOP-5 ystoryy uspekha. 9 dekabrya 2016. [Peace Against Corruption: Top 5 Success Stories. December 9, 2016]. Retrieved from https://24tv.ua/mir_protiv_koruptsii_top5_istoriy_uspeha_n757994 [in Ukrainian].
8. Chyvyrev, Y. Yu. (2017). *Mezhdunarodnyy opyt bor'by s koruptsiyey y vozmozhnost' pryimenenyya étykh metodov v Rossyy [International experience of combating corruption and the possibility of using these methods in Russia]*. *Skyf. Voprosy studencheskoy nauky. – Scythian. Issues of student science*, 6, 8-11 [in Ukrainian].
9. Ser'ohin, S., Ser'ohin, S. (2009). *Mekhanizmy poperedzhennya ta protydyiy koruptsiyi v orhanakh publichnoyi vlady [Mechanisms of prevention and counteraction of corruption in public authorities]*. *Universytet-s'ki naukovi zapysky. – University scientific notes*, 4, 284-289 [in Ukrainian].
10. *Zakon Ukrayiny «Pro zapobihannya koruptsiyi» (z popravkamy) [Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» (as amended)]*. (2014, October 14). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady. – Bulletin of the Verkhovna Rada*, 49, St. 2056 [in Ukrainian].
11. *Vidomosti z Yedynoho derzhavnoho reyestru osib, yaki vchynyly koruptsiyni pravoporushennya. [Information from the Unified State Register of Persons Who Made Corruption Offenses]*. (2018). Retrieved from <http://corrupt.informjust.ua> [in Ukrainian].
12. Turchynov, K. O. (2017). *Politychna koruptsiya. Prychyny vynyknennya ta pravovi mekhanizmy yiyi podolannya [Political corruption. Causes and legal mechanisms for overcoming it]*. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. – Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 3, 19–23 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25.05.2018.